

Lehoczki Bernadett

Brazil–kínai kapcsolatok az ezredfordulón túl

Bevezetés

Brazília és Kína a 21. századi nemzetközi rendszer kiemelkedő szereplői, az ún. feltörekvő hatalmak között is központi jelentőséggel bírnak; Brazília legfontosabb latin-amerikai feltörekvő piacként, a dél-amerikai régió potenciális vezetőjeként, Kína pedig kiemelkedő gazdasági eredményeivel, növekvő politikai súlyával vált az épülőben lévő multipoláris világrend mind többet hivatkozott új pólusává. Brazília a világon az ötödik legnagyobb területű és népességű állam, míg a Kínai Népköztársaság (KNK) lakosságát tekintve világszerte, területét tekintve pedig negyedik legnagyobb a világon. Jelenleg Kína a világ második legnagyobb gazdasága (vásárlóerő-paritáson első), Brazília pedig a hetedik (vásárlóerő-paritáson nyolcadik).¹

Jelen tanulmány Brazília és Kína politikai és gazdasági kapcsolatait vizsgálja az elmúlt 15 évben, az ezredforduló ugyanis – ahogyan a továbbiakban látni fogjuk – minőségi változást hozó, fontos mérföldkő volt a kétoldalú kapcsolatok fejlődésében. A tanulmány Brazília szemszögéből vizsgálja a kínai reláció sajátosságait és jelentőségét, arra keresve a választ, hogy milyen lehetőségeket és kihívásokat rejt Brazília számára a Kínához való közeledés.

A téma jelentőségét, aktualitását mindenekelőtt az adja, hogy a brazil–kínai kapcsolat a Dél–Dél együttműködés mind fontosabb tengelyét adja. Az aktivizálódó politikai és gazdasági együttműködés egyfelől modellként szolgálhat a fejlődő világ más államai számára, új, hasonló stratégiai kooperációt hozhat további szereplők között, másfelől pedig ezen két állam politikai és gazdasági felemelkedése fontos hatással lesz a következő évtizedek globális hatalmi viszonyaira.

A tanulmány első fejezete Brazília hidegháború utáni külkapcsolati lehetőségeire, célkitűzéseire fókuszál, keretet adva a második fejezetben tárgyalt brazil–kínai kapcsolatoknak.

1. Brazil külkapcsolatok a hidegháború után

Brazília külkapcsolatait, külpolitikai motivációit alapjaiban határozza meg, hogy a dél-amerikai szubkontinens legnagyobb területű és népességű állama, gazdasági potenciálja kiemelkedő a régióban. Brazília külkapcsolataiban történelmi törekvés, hogy méreteinek megfelelő politikai és gazdasági súlyt kapjon a nemzetközi rendszerben, amihez fontos eszköz lehet a dél-amerikai vezető szerep. Legalább ennyire fontos tradíció és hasonló

---

¹ Világbank adatok.

kontinuitást mutat a brazil külpolitikában a multilaterális fórumokon, nemzetközi szervezetekben való aktív részvétel – Brazília alapító tagja volt a Népszövetségnek és az ENSZ-nek is, de mindezen túl is komoly szerepet játszott a különböző nemzetközi fórumokon.²

A hidegháborút követően Brazília – Latin-Amerika többi államához hasonlóan – új nemzetközi erőterbe került, amikor a Kelet-Nyugat szembenállás végével új lehetőségek nyíltak a külkapcsolati építkezésben. A nyolcvanas évek adósságválságából való kilábalást és a makrogazdasági egyensúly helyreállítását célozta az 1994-ben, Fernando Henrique Cardoso pénzügyminisztersége (később elnök) idején bevezetett Plano Real.³ Ennek eredményeként sikerült a makrogazdasági mutatókat helyreállítani, a brazil gazdaságot konszolidálni. Mindez alatt a brazil külpolitika célkitűzése volt egyfelől a dél-amerikai regionális kontextus erősítése, másfelől a nemzetközi rendszer egyes pólusaival való viszony mélyítése, aminek eredményeként a hagyományos partnerek – az Egyesült Államok és az Európai Unió – mellett előtérbe került az ázsiai régió is.⁴

Brazília világpolitikai és -gazdasági pozícióját nagyban befolyásolta a Mercosur (Déli Közös Piac) 1991-es létrejötte, amit a már a nyolcvanas években meginduló brazil-argentin közeledés tett lehetővé. Az integrációs folyamat háttérében főként politikai és stratégiai motivációk húzódtak, emellett a tagországokban bevezetett neoliberais gazdaságpolitika is az integrációs folyamat előrelendítője volt.⁵ Brazília célja a Mercosur létrehozásával a regionális vezető szerep megszerzése és az Egyesült Államokkal szembeni alkupozíció erősítése volt.⁶ Mindez egybevág Cardoso elnök (1995–2003) Dél-Amerika koncepciójával, miszerint a szubkontinens – brazil befolyási övezetként – látványosan elkülönül az Egyesült Államok által dominált Észak- és Közép-Amerikától.

Luiz Inácio Lula da Silva, a Brazil Munkáspárt vezetője 2003-as elnöki beiktatását követően külpolitikájában kontinuitást hozott az előző évtizedhez képest, ugyanakkor új hangsúlyokat is keresett; legfőbb törekvése, hogy aktív regionális és globális szerepvállalással hozzájárulhasson az egyenlőbb nemzetközi rendszer kiépítéséhez.⁷

---

² Erről lásd részletesebben: FONSECA, Gelson Jr.: Notes on the Evolution of Brazilian Multilateral Diplomacy. In: *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 2011/3: 375-397.

³ A Brazíliában 1994-ben bevezetett *Plano Real* (Real terv) a hiperinfláció visszaszorítását és a gazdaság stabilizációját célozta. A tervrészben a Washingtoni konszenzus ajánlásait tartalmazza és keretében 1994 júliusában vezették be az új valutát, a ma is használatban lévő reált.

⁴ ALTEMANI, Henrique [2006]: China-Brasil: perspectivas de cooperación Sur-Sur. In: *Nueva Sociedad*. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3357_1.pdf

⁵ KALTENTHAHLER, Karl – MORA, O. Frank [2002]: Explaining Latin-American economic integration: the case of Mercosur. In: *Review of International Political Economy*. 2002/1. 90.

⁶ LEHOCZKI, Bernadett: Az új regionalizmus három generációja Latin-Amerikában. In: *Közgazdaság. Tudományos Füzetek. A Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Karának kiadványa*, Budapest, 2007. 100.

⁷ MAAG, Isabelle: *Brazil's Foreign Economic Policy: South-South, North-South or both?* Friedrich Ebert Stiftung Briefing Papers, Geneva, 2005. 2.

Ahogy 2003-as beiktatási beszédében mondta: „[...] a nemzetközi kapcsolatok demokratizálása, bármiféle hegemonia nélkül, ugyanolyan fontos az emberiség jövője szempontjából, mint hogy a világ minden államában demokratikus berendezkedés működjön”.⁸

Lula a brazil külkapcsolatok diverzifikációjával igyekezett külpolitikai autonómiát nyerni – az „autonómia diverzifikáció útján” jelszavával. Új lendületet adott egyfelől a Mercosurnak, másfelől a még 2000-ben indult dél-amerikai integrációs folyamatnak. 2008. május 23-án az államfők harmadik találkozásán, Brazília városban aláírták az ún. alkotmányos szerződést, amellyel a Dél-amerikai Nemzetek Uniója (UNASUR) hivatalosan is létrejött. A brazil elnök szerint ezzel Dél-Amerika globális szereplővé vált.⁹ Az UNASUR az EU és a NAFTA után a világ harmadik legnagyobb gazdasági blokkjává válhat; kontúrjai még alakulóban vannak, a regionális hatalom Brazília – mely állam durván 50%-át adja a szubkontinens területének, lakosságának és GDP-jének – pozíciója és elkötelezettsége azonban komoly befolyással lesz az Unió jövőjére. A 2003-as iraki háború kritikájával, Fidel Castróhoz fűződő barátságával és az iráni atomprogrammal kapcsolatos nézeteivel (miszerint az Irán elleni szankciók nem vezethetnek eredményre) a volt szakszervezeti vezető Lula Washingtonnal szemben a kilencvenes évekhez képest konfrontatívabb hangot ütött meg. Mindezek mellett a Dél-Dél együttműködés zászlóvivője volt, a fejlődő országok közül az egyik legaktívabb összefogást, illetve az összefogás intézményesítését szorgalmazó vezető.

Lula elnök a brazil külpolitikai gyakorlatban szokatlan intenzitással vetette bele magát a külső kapcsolatépítésbe; bilaterális találkozókra és multilaterális fórumokra egyaránt az „igazságosabb” és harmonikusabb világrend karizmatikus szószólójává vált. Az ENSZ reformja, és annak keretében Brazília állandó BT-tagsága nem új törekvés, de Lula megválasztását követően komoly hangsúlyt kapott, akárcsak a Kereskedelmi Világszervezet (World Trade Organization, WTO) tárgyalásain mutatott aktív fellépés. Brazília a fejlődő világ érdekeinek képviselőjeként máig vezető szerepet játszik a világszervezet keretein belül folytatott mezőgazdasági tárgyalásokon, mivel az ebben a szektorban megjelenő kereskedelmi torzulás és protekcionizmus felszámolása alapvető brazil érdek. Brazília a WTO vitarendezési mechanizmusának egyik leggyakoribb „alkalmazója”, legtöbbször az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval szemben tesz panaszt, például a támogatott gyapot- vagy cukortermelés kapcsán.¹⁰ A mezőgazdasággal kapcsolatos tárgyalásokon a fejlődők közös érdekképviseletének fontos eszköze a Brazília mellett India és Dél-Afrika aktív részvételével 2003-ban alakult G20 csoport.¹¹ Brazília erősödő nemzetközi presztízsét bizonyítja, hogy az 1999 óta

⁸ PEDONE, Luiz: „Quo vadis, Brazil?” In: Cooper, Andrew F. – Heine, Jorge (szerk.): *Which way Latin America? Hemispheric politics meet globalization*. UNU Press, Hong Kong, 2009. 276.

⁹ BBC NEWS: *South America nations fund union*. 2008. május 23. Forrás: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7417896.stm>

¹⁰ MAAG 2005: 7.

¹¹ Ezt a tömörülést 2003. augusztus 20-án hozták létre, a résztvevők – válaszul az EU és az USA – ajánlatára alternatív javaslatot nyújtottak be a 2003 szeptemberében, Cancúnban megrendezett WTO miniszteri találkozón a világkereskedelem liberalizációjával kapcsolatban, természetesen a fejlődő világ érdekeit szem előtt

működő G20¹² csoportnak is tagja. Lula elnök a 2008-2009-es világgazdasági válság idején előtérbe került és azóta széles nemzetközi figyelmet élvező fórum aktív szereplője volt, a nemzetközi pénzügyi intézmények átstrukturálását és a fejlődők nagyobb súlyát, beleszólását követelve a fejlett világtól.

A Lula-éra külpolitikai prioritásai a külkereskedelmi kapcsolatok alakulásában is leképeződnek. Az elmúlt évtizedben egyértelműen nyomon követhető a korábban fontos és szinte kizárólagos partnerek (USA, Európai Unió) relatív háttérbe szorulása és az ázsiai, afrikai és közel-keleti országok relatív előtérbe kerülése. Ennek hátterében a tudatos kapcsolatépítés mellett a kínai és indiai nyersanyagkereslet megugrását, illetve a fejlett országok világgazdasági válság nyomán visszaeső keresletét kell látnunk. Míg 2000-ben Brazília legfontosabb exportpiaca az Európai Unió volt (26,9%), amit szorosán követett a latin-amerikai térség (24,8%) és az Egyesült Államok (24,3%), 2009-re a sorrend a következőként módosult: Ázsia első helyre került (23%), majd Latin-Amerika (22,5%) és az Európai Unió következnek (21,4%), míg az Egyesült Államok jelentősen veszített részesedéséből (10,3%).¹³ A Brazíliába érkező import forrásaival kapcsolatban hasonló tendencia rajzolódik ki, még egyértelműbb ázsiai szerepvállalással: míg 2000-ben az Európai Unió volt a legfőbb importforrás (25,2%), majd az Egyesült Államok (23,3%) és a latin-amerikai térség (21,3%) következtek, 2009-re Ázsia az első számú importforrássá lépett elő (26,9%), azt követi az EU (22,1%), Latin-Amerika (17,7%) és az Egyesült Államok (15,8%).¹⁴ A fenti adatok jól mutatják, hogy az elmúlt évtizedben tapasztalt tendenciák eredményeként a brazil külkereskedelmi kapcsolatok diverzifikáltabbak és kiegyensúlyozottabbak lettek, ugyanakkor fontos új szereplőkkel bővültek – a „világ többi országa” kategóriához tartozó államok exportpiaci részesedése is növekedést mutat az ezredfordulóhoz képest (12,6%-ról 22,9%-ra emelkedett).¹⁵

Lula nyolc éve alatt a brazil külpolitika a függetlenség és autonómia irányába mozdult és vitathatatlan sikereket ért el. Ennek legszembetűnőbb bizonyítéka a multilaterális

---

tartva. A G20 és annak változó tagsága egyébként jól példázta, mennyire nehéz összeegyeztetni a „fejlődő” világhoz sorolt államok gyakran egymásnak ellentmondó mezőgazdasági érdekeit. A legkevésbé fejlett államoknak (*Least Developed Countries, LDCs*) például nem érdekük a protekcionizmus G20 által sürgetett felszámolása, mivel az a mezőgazdasági termékek áremelkedését jelentené (FLEMES, Daniel: „Brazilian foreign policy in the changing world order” *South African Journal of International Affairs, 2010/16* (2). 165).

¹² A G20 csoport létrejötté az 1990-es évtized második felének pénzügyi válságaira adott válaszként értelmezhető, illetve azt a felismerést tükrözi, hogy az ún. feltörekvő gazdaságok nem nyertek megfelelő képviselést a globális gazdasági kérdéseket érintő tárgyalásokon és általában a globális kormányzásban. A tagok: Argentína, Ausztrália, Brazília, Dél-Afrika, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, India, Indonézia, Japán, Kanada, Kína, Dél-Korea, Mexikó, Németország, Olaszország, Oroszország, Szaúd-Arábia, Törökország és az Európai Unió. Forrás: http://www.g20.org/about_what_is_g20.aspx.

¹³ CEPAL SIGCI adatbázis.

¹⁴ Uo.

¹⁵ CEPAL SIGCI adatbázis.

fórumokon épített kapcsolatrendszer, illetve új intézmények, dialógusok megindítása. Lula da Silva-t a szintén munkáspárti Dilma Rousseff követte Brazília elnöki székében, aki jelenleg második ciklusát tölti. Külpolitikájában alapvetően kontinuitást mutat elődjével – első külföldi útja Argentínába vezetett, aktív szereplője a regionális integrációs törekvéseknek, és tovább erősíti a Lula idején megkezdett diverzifikációt. Ugyanakkor a belpolitikai és gazdasági kihívások miatt elődjénél kevésbé látványos és kevésbé aktív külpolitikát folytat.

Összességében a hidegháború óta eltelt periódusban sikerként könyvelhető el Brazília külgazdasági kapcsolatainak újrastrukturálása, hozzáigazítása a világgazdasági folyamatokhoz: ennek eredményeként fontos új szereplők jelentek meg a brazil külkapcsolatokban, jelentős kereskedelmi diverzifikációt hozva. Az erősödő világgazdasági jelenlét és növekvő presztízs legfontosabb eszközei a versenyképes brazil mezőgazdaság és a globális energiapiacra való jelenlét.

2. A brazil-kínai kapcsolatok alakulása, jellege

2.1. A kínai–brazil kapcsolatok felfutása

Brazília és Kelet-Ázsia kapcsolatai a XIX. század végéig gyakorlatilag nem léteztek; 1879-ben indult az első brazil diplomáciai misszió Kínába, két évvel később barátsági- és kereskedelmi szerződést kötött a két állam, 1883-ban pedig brazil konzulátus nyílt Sanghajban.¹⁶ A KNK kikiáltásakor a diplomáciai kapcsolatok megszakadtak, majd 1974-ben újrakötöttek. Az akkori brazil külügyminiszter, Azeredo da Silveira szavai szerint a két ország barátságának alapjait a szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartása, illetve a belügyekbe való be nem avatkozás elvei adják.¹⁷ A következő másfél évtizedben – elhanyagolható kereskedelmi kapcsolatok mellett – a fejlődés közös kihívásai, a függetlenség megőrzése, valamint a hegemonia elleni küzdelem állt a kínai–brazil – ekkor még főként retorikára fókuszáló – reláció középpontjában, míg Brazília ázsiai gazdasági kapcsolataiban Japán dominált.¹⁸ Brazília részéről 1984-ben került sor az első elnöki látogatásra Pekingben, majd 1988-ban José Sarney elnök is ellátogatott Kínába; a dél-amerikai óriás figyelmét elsősorban a kínai gazdasági eredmények keltették föl.¹⁹

A hidegháború végét követően Brazília nemzetközi politikájának újradefiniálásakor – ahogyan arra fentebb már utaltunk – a korábbiakhoz képest nagyobb hangsúlyt kapott az ázsiai-csendes-óceáni térség, egyfelől sikeres gazdasági fejlődési modellként, másfelől komplementer gazdasági lehetőségként került a brazil külpolitika homlokterébe. A Pekinghez fűződő politikai kapcsolatokban a nemzetközi konfliktusok

¹⁶ ALTIMANI 2005: 72.

¹⁷ FILHO, Severino Cabral Becerra: Brasil y China: relaciones de cooperación en el siglo XXI. In: CESARIN, Sergio – MONETA, Carlos (szerk.) [2005] 271.

¹⁸ Japán számára Brazília alapvetően nyersanyagforrásként funkcionált, a hetvenes évek második felére a szigetország Brazília második legfontosabb kereskedelmi partnere lett. Forrás: ALTIMANI 2005: 80.

¹⁹ Uo. 280.

békés rendezésének közös igénye volt a kulcsszó. 1993-ban Csiang Cö-Min kínai elnök látogatást tett Brazíliában, aminek alkalmával a felek stratégiai partnerség megkötéséről állapodtak meg. Ennek 1994-es megkötésétől Brazília és Kína egyaránt befolyásosabb pozíciót remélt a nemzetközi rendszerben, közös cél volt ezen túl Washington befolyásának korlátozása.²⁰ Franando Henrique Cardoso brazil elnök 1995-ös beiktatásakor Ázsiát a brazil külpolitika prioritásaként definiálta, majd a kilencvenes évek második felében látogatást tett Kínában, Japánban és Malajziában is.²¹

Az ezredfordulóra a kínai–brazil kapcsolat egyértelműen Latin-Amerika és Kína kapcsolatrendszerének tengelyét adta (és adja a mai napig), amit a bilaterális kereskedelem volumene, az együttműködés intenzitása és egymás regionális hatalomként való percipiálása biztosít.²² A bilaterális kereskedelem az ezredfordulótól mutat drasztikus növekedést: 2000-ben a kétoldalú kereskedelem volumene 12 milliárd dollár volt, 2013-ban pedig elérte a 165 milliárd dollárt; Kína a brazil export 18%-ának volt célpontja, míg a brazil import 16%-át adta.²³ A bilaterális kereskedelem felfutását az is segítette, hogy a két ország 2000 januárjában megállapodást kötött: Brazília támogatja a KNK WTO-tagságát, cserébe Kína több mint 20 termék vámtarifáját csökkentette.²⁴ A KNK 2009-ben vette át az Egyesült Államoktól a Brazília első számú kereskedelmi partnere státuszt és azóta tartja ezen pozícióját.

2001-től Brazília kereskedelmi többletet mutat Kínával szemben (2013-ban 548 millió dollár), amit elsősorban a kínai nyersanyagkereslet megugrása generál. Hasonlóan más latin-amerikai országokhoz, a Kínába irányuló export itt is erősen koncentrált: a Kínába irányuló brazil export 75%-át az öt legfőbb exportcikk (szója, vasérc, acél, szójaolaj és fa) adja. A KNK-ba irányuló fontos brazil exportcikk még az ásványi olajok, bőraru és egyéb fémek. (A 2000–2006 közötti periódusban a brazil mezőgazdasági export volumene 20 milliárdról 50 milliárd dollárra emelkedett, aminek háttérében nagyrészt a kínai kereslet megugrását kell látnunk, 2003 óta Kína lett a brazil mezőgazdasági termékek legfőbb felvásárlója.)²⁵ Mindez alatt a Brazíliába érkező kínai export 87%-a ipari termék (elsősorban elektronikus eszközök és gépberendezés).²⁶ Vagyis a kínai–brazil kereskedelem atipikus abból a szempontból, hogy a Kínába irányuló brazil export élelmiszerekre és nyersanyagokra koncentrált, míg az ország az Egyesült Államokban, illetve a szomszédos országokban alapvetően késztermékeket értékesít (a teljes brazil

²⁰ RESENDE-SANTOS, João [2006]: *Brazil's China Card: Trends and Prospects in Brazil–China Relations*. Forrás: www.middlebury.edu

²¹ ALTIMANI 2005: 74.

²² OLIVA, Carla Verónica: Inversiones en América Latina: la inserción regional de China. In: CESARIN – MONETA 2005:28.

²³ SWAINE, Michael D.: Xi Jinping's July 2014 Trip to Latin America. In: China Leadership Monitor, 2014. szeptember 5.

²⁴ DE MIRANDA, Sílvia Helena G. – OZAKI, Vitor A. – FONSECA, Ricardo M. – MORTATTI, Caio [2008]: *Perspectives on the trade China-Brazil-USA: Evaluation through a Gravity Model Approach*. Forrás: <http://aede.osu.edu/Programs/Anderson/trade/23miranda.pdf>. 4.

²⁵ JENKINS, Rhys: China and Brazil: Economic Impacts of a Growing Relationship. In: Journal of Current Chinese Affairs, 2012/1.27.

²⁶ DE MIRANDA – OZAKI 2008: 4.

export több, mint 40%-a késztermék.²⁷ A Kínával való kereskedelmi kapcsolat elmúlt évekbeli erősödése gyors hangsúlyeltolódást hozott a brazil ipari növekedés profiljában: míg korábban az elektronikai berendezések, kommunikációs eszközök adták a brazil ipari erődítmény gerincét, mára a kitermelőipar és a bányászat a 2., illetve 7. ipari növekedést támogató szektornak számít.²⁸

A Brazília és Kína közötti befektetések hosszabb múltra tekintenek vissza, 1984-ben kezdte meg működését az első vegyesvállalat. A befektetésekkel kapcsolatban fontos tényező, hogy – a latin-amerikai országok között egyedülálló módon – a brazil multinacionális cégek megjelentek Kínában, vagyis a Brazíliát célzó – elsősorban nyersanyag kitermelést és infrastruktúra fejlesztést támogató – kínai befektetésekkel párhuzamosan a Kínába irányuló brazil FDI is dinamikusan növekszik, amit csak igazol, hogy 2006-ban Brazília nettó tőkeexportőr lett. Annak ellenére, hogy Hu Csin-tao 2004-es látogatásán komoly beruházásokat javasolt az azt követő évekre, Brazíliában csatlózással fogadták egyes megindított projektek leállítását, vagy legalább is késleltetését.²⁹ A két legnagyobb brazil vállalat, a kőolaj finomító Petrobrás és a repülőgépgyártó Embraer egyaránt működtet vegyesvállalatot kínai cégekkel (Sinopec és Aviation Industry Corporation).³⁰ Mindez idáig a bányászat és az alumíniumgyártás vonzotta a legfőbb kínai befektetéseket Brazíliában, illetve a közlekedési infrastruktúra; a bilaterális kereskedelem további gyorsításának ugyanis előfeltétele, hogy a termelői helyszíneket összekössék a kikötőkkel. Tárgyalások folynak egy az Andokot átszelő 8000 km-es vasútvonal közös építéséről.³¹

A kínai–brazil bilaterális kapcsolatok legsikeresebb dimenziójaként értékeli a szakirodalom a tudományos-technológiai együttműködést. 1988-ban indult a kínai–brazil közös műholdprogram, az elmúlt évtizedekben pedig – egyfajta spill over hatás eredményeként – közös tudományos-technológiai projektek más területeken (gyógyszerkutatás, bio- és információs technológia) is megjelentek.³² 2003 óta például rendszeres az együttműködés a brazil Gazdálkodó Intézet és a kínai Mezőgazdasági Akadémia között, elsősorban génmanipuláció és biotechnológia terén.³³ Jelentőségüket elsősorban az adja, hogy a fejlődő világ saját technológiai eredményeiként értékelhetőek, a Dél két fontos pólusának együttműködése komoly lépés a nyugati

²⁷ RESENDE-SANTOS, João [2006]: *Brazil's China Card: Trends and Prospects in Brazil–China Relations*. Forrás: www.middlebury.edu

²⁸ DE CASTRO, Antonio Barros: From semi-stagnation to growth in a sino-centric market. In: *Brazilian Journal of Political Economy*, 2006/1.16.

²⁹ AMORIM, Renato [2006]: *The new axis of trade. A brief assessment of Sino-Brazilian economic relations since 2000*. FOCAL, Canadian Foundation for the Americas. Forrás: http://www.focal.ca/pdf/China_Brazil.pdf. 10.

³⁰ HARRIS, Jerry: Emerging Third World Powers: China, India and Brazil. In: *Race and Class*, 2005./3. 23.

³¹ HORTA, Lora [2007]: *China and Brazil: Commercial Success Amidst International Tensions*. JPRI Working Paper, 113. sz. Forrás: <http://www.jpri.org/publications/workingpapers/wp113.html>

³² ALTIMANI 2005: 79.

³³ HORTA 2007.

technológiától és know-how-tól való függetlenedésben, emellett ösztönzőleg hathat más fejlődő világbeli államok hasonló típusú együttműködésére.

A 2004-es évet a felfutó kínai–brazil kapcsolatok csúcspontjának tekinthetjük: ez év májusában Lula da Silva látogatást tett Pekingben (amit egyébként már megelőzött egy 2002-es vizit még elnökválasztási kampánya idején), novemberben pedig Hu Csin- tao kínai elnök Brazíliával nyitotta meg latin-amerikai körútját, ami Brazília regionális hatalomként való elismerésére tett gesztus. Lula hatnapos látogatása előtt úgy nyilatkozott: kormánya a Kínához való közeledés stratégiai döntését hozta.³⁴ Lula a Kína és Mercosur közötti szövetségtől „egészséges multipolaritást” remélt, és abban bízott, eredményesebbé teszi a fejlődők azon törekvését, hogy a fejlett államok megszüntessék a mezőgazdasági támogatások rendszerét.³⁵ A brazil elnököt 500 fős üzleti delegáció kísérte pekingi útjára, ahonnan a legnagyobb brazil vállalatok képviselői *joint venture* együttműködési megállapodásokkal tértek haza. Szintén Lula látogatásának eredménye volt, hogy 2004-ben felállt a Brazil–kínai üzleti tanács (*Conselho Empresarial Brasil – China, CEBC*), amely non-profit szervezetként a brazil és kínai vállalatok közötti párbeszéd támogatását célozza.³⁶ Lula látogatása alkalmával részt vett a Petrobras pekingi képviseleti irodájának megnyitóján – miután Brazília legnagyobb állami tulajdonban lévő vállalata partnerségi megállapodást kötött Kínával kőolaj kitermelésről, finomításról és eladásról.³⁷ A Petrobras mai napig fontos szerepet játszik a két ország gazdasági kapcsolataiban.

Hu 2004-es látogatásának eredménye volt, hogy Brazília piacgazdasági státuszt adott a KNK-nak, a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok további intenzitása reményében. Emellett a felek kiadatási megállapodást, illetve a szervezett bűnözés elleni közös fellépést segítő egyezményt írtak alá, turisztikai szerződés, illetve a mezőgazdasági kereskedelmet segítő megállapodások mellett.

2.2. Brazília és Kína kapcsolatainak „pragmatizálódása”

A 2004-es kétoldalú látogatásokat a brazil sajtó kiemelkedő lelkesedése kísérte, két évvel később azonban mind gyakoribbá váltak az éles kritikák a kínai kapcsolattal összefüggésben.³⁸ A politikai és gazdasági elit soraiban máig intenzív diskurzus folyik a kínai reláció előnyeiről és hátrányairól. Az üzleti szféra képviselői rendkívül

³⁴ ASIAN ECONOMIC NEWS 2004.

³⁵ HORTA 2007.

³⁶ A Tanácsot a két ország több mint negyven vállalata alapította, a tagok rendszeresen találkoznak a két kormány tisztségviselőivel, szemináriumokat, workshopokat és konferenciákat szerveznek az üzleti tapasztalatok megvitatása céljából, emellett a Tanács rendszeresen közöl publikációkat a kínai–brazil kapcsolatokról. Forrás: A CEBC hivatalos honlapja: <http://www.cebc.org.br>

³⁷ CHINA DAILY: *Brazil sees market economy in China*. 2004.május 25. Forrás:

http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-05/25/content_333496.htm

³⁸ AMORIM, Renato [2006]: *The new axis of trade. A brief assessment of Sino-Brazilian economic relations since 2000*. FOCAL, Canadian Foundation for the Americas. Forrás: http://www.focal.ca/pdf/China_Brazil.pdf. 2.

megosztottak a kérdésben: míg a mezőgazdasági termelők alapvető nyertesei a Kína felé történt nyitásnak, az ipari szektor jelentős része vesztese az új irányynak, mivel nem bírja a versenyt a brazil piacot célzó kínai késztermékekkel. Érvelésük szerint a piacgazdasági státusz megadása és gyors nyitás Kína felé nem vette figyelembe a helyi vállalatok érdekeit: a brazil ipar nem kellőképpen felkészült a – szállítási költségek ellenére is – olcsóbb kínai feldolgozóipari termékekkel szembeni versenyre.³⁹ A kínai import által legérzékenyebben érintett brazil szektorok a cipő- és textilipar, ruházati cikkek. Kritikus hangok úgy vélik, az állam védelem nélkül hagyta a hazai feldolgozóipart az államilag erősen támogatott kínai termékekkel szemben.

A politikai vezetés részéről mind erősebb az igény, hogy Kína „diverzifikálja” vásárlását Brazíliából, vagyis a vasérc és a szójabab mellett más termékek irányába is mutasson érdeklődést, legalábbis Dilma Rousseff 2011 áprilisi kínai látogatásán ezt hangsúlyozta, új szakaszt kívánva a kétoldalú kereskedelemben.⁴⁰

A kétoldalú kapcsolatok hangvétele brazil részről a korábbi időszakhoz (2003–2004) képest visszafogottabb, pragmatikusabb és realistább. A brazil kormány az elmúlt évek folyamán felismerte, a kínai külpolitikában elsődleges prioritás a gazdasági érdekek szigorúan pragmatikus követése, aminek következtében Peking Brazília-politikájában is elsődleges szempont a gazdasági haszon maximalizálása, a Dél-Dél együttműködés lehetőségei csak „ezután következnek”. Az ezredforduló környéki brazil „túllelkedés” lecsengeni látszik,⁴¹ ma már óvatosabb retorikával nyilatkozik Lula a kínai kapcsolatáról. 2008 májusában a német Spiegel magazin interjút készített a brazil elnökkel. Ennek keretében nyíltan elhangzott a kérdés: a stratégiai szövetség keretében nem várt-e Brazília többet Kínától, mint hogy felvásárolja nyersanyagát és elárasztja olcsó késztermékekkel. Lula tömören a következő választ adta: „Minden országnak vannak nehézségei Kína gazdasági erejével. Mi elismertük Kína piacgazdasági státuszát, hogy részt vehessen a WTO tárgyalásokon. Innentől kezdve csak arra kell figyelniünk, betartja-e azokat a szabályokat, amelyekhez mindenkinek alkalmazkodnia kell.”⁴² (ford. tőlem)

A Kínával kapcsolatos stratégiai látásmód igénye az elmúlt években mind szembetűnőbbé vált. Ennek eredményeként 2007 júliusában a kormányzati- és a magán szektor részvételével megindult a brazil Kína-program – a bilaterális kereskedelem és befektetések segítésének céljával –, aminek keretében 2007 decemberében felállítottak egy Kínával foglalkozó munkacsoportot.⁴³ 2008 júliusában jelent meg – a Brazil–kínai

---

³⁹ JENKINS 2012: 24.

⁴⁰ SOLIANI, Andre: Rousseff wants China buying more than soybeans, iron ore. Bloomberg Business, 2011. április 11. Forrás: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2011-04-10/rousseff-wants-china-buying-more-than-soybeans-vale-s-iron-ore>

⁴¹ PÓLYI Csaba: Brazília regionális és nemzetközi szerepvállalásának erősödése. *Külügyi Szemle*, 2008/3. 55–67.

⁴² DER SPIEGEL: 'We want to join OPEC and make oil cheaper.' Interview with Brazilian President Lula. 2008. május 10. Forrás: <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,552900,00.html>

⁴³ Erről lásd részletesebben: a Brazil–kínai üzleti tanács hivatalos honlapja: <http://www.cebc.org.br/>

üzleti tanács, a brazil ipari és kereskedelmi-, külügyi-, és mezőgazdasági minisztériumok közreműködésével – a „Kína Agenda: pozitív lépések a brazil–kínai gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokért” elnevezésű dokumentum, amely a brazil termékek ázsiai piacon való versenyképességének erősítésére tesz ajánlásokat. A dokumentummal a brazil kormány új kereskedelmi stratégiát hirdetett meg Kínával szemben, hármas célkitűzéssel: A) a Kínába irányuló brazil export megháromszorozása 2010-ig; B) a Kínából érkező import fékezése; C) nagyszabású kínai befektetések vonzása.⁴⁴ A befektetések terén a dokumentum szerint Brazília elsősorban infrastrukturális és logisztikai beruházásokat vár a Kínai Népköztársaságtól.⁴⁵ A kínai beruházásoknak a brazil kormány sűrű üzleti látogatásokkal kíván lendületet adni, míg a kereskedelmi feszültségek oldására, illetve a „kényes szektorokban” nyer-nyer pozíció kialakítására a *Kína Agenda* kétoldalú tárgyalások rendszeresítését ajánlja.

A kétoldalú kapcsolatok fejlődésében újabb fontos lépés volt, hogy 2009 májusában Lula elnök ismét hivatalos látogatást tett Pekingben (Szaúd-Arábia és Törökország után). A felek közös akcióterv kidolgozásáról döntöttek, amely a 2010 és 2014 közötti periódus együttműködésének alapjait hivatott lefektetni. Mindezen túl a találkozó eredményeként 13 bilaterális megállapodás született Kína és Brazília között többek között kőolajkitermeléssel, mezőgazdasággal, űrkutatással, tudományos együttműködéssel és Brazíliának nyújtott kínai kölcsönökkel kapcsolatban. A háromnapos látogatás során a felek tárgyaltak arról a brazil javaslatról, miszerint a kétoldalú kereskedelmet – amerikai dollár helyett – saját valutáikban bonyolítsák. A vizit jelentőségét az is adja, hogy a brazil fejlesztési minisztérium előtte jelentette be: 2009 áprilisában Kína, megelőzve az Egyesült Államokat, Brazília első számú kereskedelmi partnerévé lépett elő,⁴⁶ ami a brazil Kína Agenda egyértelmű eredményeként értelmezhető.

A 2014-es BRIC csúcstalálkozó Brazíliában került megrendezésre, ami után Hszi Csinping kínai elnök latin-amerikai útra indult – Brazília mellett Argentínában, Venezuelában és Kubában tett látogatást, nem kevesebb mint 150 megállapodást és keretegyezményt írt alá a négy államban.⁴⁷

A jövőbeli kínai–brazil kapcsolatok egyelőre kibontakozóban lévő – de várhatóan fontos – iránya, dimenziója lesz a bio-etanol gyártás. Brazília még a hetvenes években indította el a fogyasztást és előállítását egyaránt támogató bio-etanol programot; 2004-ben pedig megkezdte – az alternatív üzemanyag szükséglet erősödésére adott válaszként – bio-

---

⁴⁴ A Brazil–kínai üzleti tanács honlapjáról letölthető dokumentum 619 olyan terméket nevez meg, amelynek Kínába irányuló exportja támogatandó. Ezek közé tartoznak pl. gyógyszer- és vegyipari termékek, műanyagok, cipők és különbözőfémek.

⁴⁵ XINHUANET [2007]: *China forecast to be Brazil's top trade partner*. július 10. Forrás: http://news.xinhuanet.com/english/2008-07/10/content_8523132.htm

⁴⁶ CHINA DAILY: *Brazil's Lula, on China visit, secures 13 deals*. 2009. május 19. Forrás: http://www2.chinadaily.com.cn/china/2009-05/19/content_7793015.htm

⁴⁷ SWAINE, Michael D.: Xi Jinping's July 2014 Trip to Latin America. In: *China Leadership Monitor*, 2014. szeptember 5.

dízeloilaj termelési programját.⁴⁸ A brazil eljárás előnye, hogy az Egyesült Államokban alkalmazottnál – ahol kukorica az alapanyag – bizonyos szempontok mentén környezetbarátabb és hatékonyabb is a cukornádból történő előállítás. Brazília jövőbeli nemzetközi státuszának fontos sarokköve lehet a „környezeti hatalom” lehetőségének kiaknázása. Az Amazonas trópusi őserdeinek birtokosa hihetetlen biodiverzitással, azon túl a világ édesvízkészletének 12-14%-ával is rendelkezik. A drasztikusan növekvő kőolajárak mellett külön hangsúlyt kap a brazil világelsőség etanol előállításban. Dél-Amerika vezető országa a globális klímaváltozás és környezetvédelem megkerülhetetlen tényezője,⁴⁹ a feltörekvő államok (Kína, India, Brazília és Dél-Afrika) között a legjobb energia-mátrixsal rendelkezik. Kérdés, hogyan tudja kihasználni ezen adottságát regionális és globális pozíciójának erősítésére, középhatalmi ambícióinak beteljesítésére.

Összességében a kínai–brazil kapcsolatok – a két ország geopolitikai adottságainak köszönhetően – hosszabb ívet, szélesebb körű együttműködést mutatnak a Kínai Népköztársaság más latin-amerikai országokkal való kapcsolatainál. A következő évek kínai–brazil kapcsolatait várhatóan a két ország egymásrataltsága határozza majd meg. A közös külpolitikai célkitűzések keretében feltehetően tovább erősödik a másfél évtizedes stratégiai partnerség, a kétoldalú kereskedelmi függőség pedig a bilaterális kereskedelem további dinamikus növekedését vetíti előre. Brazília deklarált célkitűzése a Kínával folytatott kereskedelem intenzitásának növelése, illetve saját feldolgozóipari termékeinek versenyképessé tétele a hazai, latin-amerikai és ázsiai piacokon. A kereskedelmi feszültségek diplomáciai úton való elsimítása mindkét ország érdeke, a hosszabb távú stratégiai kapcsolatok erősítésének előfeltétele.

Az Egyesült Államok magatartása, feltörekvő hatalmak felé mutatott stratégiája mindenképpen meghatározó tényező lesz a kínai–brazil kapcsolatok jövőjében. Jelenleg úgy tűnik, Washington törekvése az, hogy a Brazíliához és Indiához való közeledéssel megakadályozza egy mélyebb szövetség létrejöttét a fent említett országok között – különösen egy Kína-központú szövetség lenne aggasztó az USA számára.⁵⁰ Brazília számára a „kínai kártyában” mindenképpen ott rejlik a Washingtontól való függetlenedés ígérete, annak a régi modellnek a valóra váltása, hogy a Nyugati félteke az USA által dominált Észak-Amerikából és a Brazília vezette Dél-Amerikából tevődjön össze.

Konklúzió

A brazil–kínai kapcsolatok alakulásában az ezredforduló utáni évek fontos mérföldkövet jelentettek, a korábbi évtizedekhez képest kiemelkedő intenzitásúvá váltak a politikai és gazdasági kapcsolatok: rendszeressé váltak a magasszintű politikai látogatások,

⁴⁸ VIOLA, Eduardo [2007]: *Brazil's Policy for the Integration of South America. A Goal too Ambitious*. University of Brasilia.

⁴⁹ PÓLYI 2008.

⁵⁰ PALAT, Ravi Arvind: A New Bandung? Economic growth vs. distributive justice among emerging powers. In: *Journal of Futures*. 2008/8. 3.

intézményesedett a politikai együttműködés, a kereskedelmi kapcsolatok pedig robbanásszerű növekedést mutattak. Mindehhez nagyban hozzájárult a brazil gazdaság konszolidálódása, Kína erősödő nyersanyag-kereslete és a nyersanyag árak felfutása, míg politikailag a kínai „békés felemelkedés” koncepciója, illetve a brazil külpolitikai (és külgazdasági) diverzifikáció, az USA-tól való függetlenedés motivációja voltak a legfontosabb tényezők.

Brazília számára a kínai kapcsolat egyértelmű politikai lehetőség, erősítheti Brazília (és Dél-Amerika) Ázsiához fűződő viszonyát, segítheti a kilencvenes évektől tapasztalható brazil külpolitikai nyitást. Mindemellett a rendszeres kapcsolat, politikai kooperáció támogatja Brazília helyét és presztízsét a feltörekvő államok között. A BRIC államai között a dél-amerikai tag egyfajta híd-szerepet kíván betölteni a nyugati- és nem-nyugati világ között – aminek alapja, hogy Brazília a Nyugat szemében megbízható politikai szereplő. Gazdaságilag a kínai kapcsolat előnyei és hátrányai már jobban megoszlanak, kevésbé egyenletesek a gazdaság egyes szektorait és a társadalom egyes csoportjait vizsgálva. Pozitív hatásként említhető a két gazdaság komplementer jellege, a kínai kereslet a brazil nyersanyagok iránt, ami komoly jövedelemforrást jelentett Brazília számára az elmúlt 15 évben, emellett a Brazíliát célzó FDI tőkét, technológiát és infrastrukturális fejlesztéseket hoz az országba. Mindezen túl a kereskedelmi és befektetési kapcsolatok egyaránt segítik Brazília külgazdasági diverzifikációját. Ugyanakkor a Kínából érkező import egyes szektorokban erős versenyhelyzetet teremt a brazil termelőknek, de a KNK harmadik piacokon is komoly versenytárs Brazília számára. A befektetések terén negatív hatásként jelentkezik a Brazíliát célzó kínai befektetések munkaerőpiaci hatása, illetve a tőke-, esetenként technológia-kivitel, valamint, hogy Kína az OECD államok külföldi befektetéseinek komoly célpontja, elszívhat FDI-t Brazíliától.⁵¹ A brazil ipar fejlesztése, támogatása, piacok felkutatása a brazil ipari termékek számára alapvető szempont kell, hogy legyen a brazil vezetés számára. A brazil gazdaság szektorainak jelenlegi arányát tekintve (mezőgazdaság 5,8%, ipar 23,8%, szolgáltatások 70,4%)⁵² túlzónak tűnik az álláspont, miszerint Brazíliában de-indusztrializáció zajlik, és a holland-kór fenyeget – aminek legfőbb okozója Kína lenne.

Brazília feltörekvő középhatalom, gazdasági potenciálja kibontakozóban van;⁵³ ennek megfelelően Kínához fűződő viszonyát erősen kondicionálja, sikerül-e gazdasági célkitűzéseit elérni, hogyan tudja magát a BRIC-en, illetve a G20-on belül pozicionálni, képes lesz-e az egész XX. századon végigvonuló, a brazil elitbe mélyen beivódott „brazil nagyság” illúzióját beteljesíteni, merre halad vezényletével a dél-amerikai integráció, sikerül-e új regionális pólussá emelnie Dél-Amerikát. Amennyiben igen, úgy Brazília és Kína kapcsolatai regionális hatalomként feltehetően új tartalmat nyernek majd, és beteljesíthetik Celso Amorim brazil külügyminiszter jóslatát, miszerint a kínai–brazil kapocs a világ kereskedelmi- és diplomáciai földrajzának újra konfigurálását hozhatja.⁵⁴

---

⁵¹ JENKINS 2012: 33.

⁵² CIA WORLD FACTBOOK

⁵³ PÓLYI 2008.

⁵⁴ HARRIS 2005.

Felhasznált szakirodalom:

- ALTEMANI, Henrique [2006]: China-Brasil: perspectivas de cooperación Sur-Sur. In: *Nueva Sociedad*. Forrás: http://www.nuso.org/upload/articulos/3357_1.pdf
Letöltés dátuma: 2008. május 11.
- AMORIM, Renato [2006]: *The new axis of trade. A brief assessment of Sino-Brazilian economic relations since 2000*. FOCAL, Canadian Foundation for the Americas.
Forrás: http://www.focal.ca/pdf/China_Brazil.pdf Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- ASIAN ECONOMIC NEWS [2004]: *Brazil's Lula da Silva leaves for China to boost commercial ties*. május 24. Forrás:
http://findarticles.com/p/articles/mi_m0WDP/is_2004_May_24/ai_n6264856
Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- BBC NEWS [2008a]: *South America nations fund union*. május 23. Forrás:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7417896.stm> Letöltés dátuma: 2008. június 15.
- CEPAL SIGCI adatbázis
- CHINA DAILY [2004]: *Brazil sees market economy in China*. május 25.
Forrás: http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-05/25/content_333496.htm
Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- CHINA DAILY [2009]: *Brazil's Lula, on China visit, secures 13 deals*. Május 19. Forrás:
http://www2.chinadaily.com.cn/china/2009-05/19/content_7793015.htm Letöltés dátuma: 2009. június 15.
- CIA WORLD FACTBOOK
- DE CASTRO, Antonio Barros [2008]: From semi-stagnation to growth in a sino-centric market. In: *Brazilian Journal of Political Economy*, 1. sz.: 3–27.
- DE MIRANDA, Sílvia Helena G. – OZAKI, Vitor A. – FONSECA, Ricardo M. – MORTATTI, Caio [2008]: *Perspectives on the trade China-Brazil-USA: Evaluation through a Gravity Model Approach*. Forrás:
<http://aede.osu.edu/Programs/Anderson/trade/23miranda.pdf> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- DER SPIEGEL [2008]: *'We want to join OPEC and make oil cheaper.'* Interview with Brazilian President Lula. május 10. Forrás:
<http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,552900,00.html> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- FILHO, Severino Cabral Becerra [2005]: Brasil y China: relaciones de cooperación en el siglo XXI. In: Cesarin, Sergio – Moneta, Carlos (szerk.) [2005]: 269–276.
- FLEMES, Daniel (2010): „Brazilian foreign policy in the changing world order” *South African Journal of International Affairs* 16(2): 161–182.

- HARRIS, Jerry [2005]: Emerging Third World Powers: China, India and Brazil. In: *Race and Class*. 3: 7–27.
- HORTA, Lora [2007]: *China and Brazil: Commercial Success Amidst International Tensions*. JPRI Working Paper, 113. sz. Forrás: <http://www.jpri.org/publications/workingpapers/wp113.html> Letöltés dátuma: 2008. május 19.
- JENKINS, Rhys: China and Brazil: Economic Impacts of a Growing Relationship. In: *Journal of Current Chinese Affairs*. 2012/1: 21–47.
- KALTENTHAHLER, Karl – MORA, O. Frank [2002]: Explaining Latin-American economic integration: the case of Mercosur. In: *Review of International Political Economy*. 1: 72–97.
- LEHOCZKI, Bernadett [2007]: Az új regionalizmus három generációja Latin-Amerikában. In: *Köz-gazdaság*. Tudományos Füzetek. A Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Karának kiadványa. 3. 97–115.
- MAAG, Isabelle (2005): *Brazil's Foreign Economic Policy: South-South, North-South or both?* Geneva; Friedrich Ebert Stiftung Briefing Papers.
- OLIVA, Carla Verónica [2005]: Inversiones en América Latina: la inserción regional de China. In: CESARIN – MONETA (szerk.) 2005: 203–235.
- PALAT, Ravi Arvind [2008]: A New Bandung? Economic growth vs. distributive justice among emerging powers. In: *Journal of Futures*. 8: 721–734.
- PEDONE, Luiz: „Quo vadis, Brazil?” In: Cooper, Andrew F. – Heine, Jorge (szerk.): *Which way Latin America? Hemispheric politics meet globalization*. UNU Press, Hong Kong, 2009. 262–281.
- PÓLYI Csaba [2008]: Brazília regionális és nemzetközi szerepvállalásának erősödése. *Külügyi Szemle*, 3: 55–67.
- RESENDE-SANTOS, João [2006]: *Brazil's China Card: Trends and Prospects in Brazil–China Relations*. Forrás: www.middlebury.edu Letöltés dátuma: 2008. május 19
- SKIRA, Meghan [2007]: *China and Latin America: A Match Made in Heaven or Dependency Reloaded?* University of Rhode Island. Forrás: <http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/37/> Letöltés dátuma: 2007. november 13.,
- SOLIANI, Andre [2011]: Rouseff wants China buying more than soybeans, iron ore. *Bloomberg Business*, 2011. április 11. Forrás: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2011-04-10/rousseff-wants-china-buying-more-than-soybeans-vale-s-iron-ore> Letöltés dátuma: 2015. május 10.
- SWAINE, Michael D. [2014]: Xi Jinping's July 2014 Trip to Latin America. In: *China Leadership Monitor*, 2014. szeptember 5.
- VIOLA, Eduardo [2007]: *Brazil's Policy for the Integration of South America. A Goal too Ambitious*. University of Brasilia.

Forrás:http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/8/1/3/5/p181358_index.html Letöltés dátuma: 2008. május 11.

XINHUANET [2008e]: *China forecast to be Brazil's top trade partner*. július 10. Forrás:
http://news.xinhuanet.com/english/2008-07/10/content_8523132.htm Letöltés
dátuma: 2008. július 20.

XINHUANET [2007]: *China forecast to be Brazil's top trade partner*. július 10. Forrás:
http://news.xinhuanet.com/english/2008-07/10/content_8523132.htm Letöltés
dátuma: 2008. május 19.